

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti Maliyesi ve Dış Borçlanma

Seda AYDOĐDU¹

Finance and Foreign Borrowing of the Ottoman State from Tanzimat to the Republic

Özet

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlayan mali yapısını dengeye getirmek için çeşitli çözüm yöntemlerine başvurmuştur. Bu yöntemlerden biri olan dış borçlanma politikasına 19. yüzyılda başlayan Osmanlı Devleti, aldığı dış borçları etkin kullanamamış genellikle cari giderlerde kullanmıştır. Bu durum dış borçlanmanın kronikleşmesine ve Osmanlı Devleti'nin maliyesinin finans merkezlerine bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Başvurulan çözüm yöntemleriyle birlikte Osmanlı mali sisteminde gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşüm çabaları da hem gelir kaynaklarını artırma hem de çözüm yöntemlerinin eksikliklerini ve başarısızlıklarını giderme işleviyle çözüm yöntemlerinden biri olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nde merkezi bürokrasinin ve kurumsal yapının zayıf olması, şehirleşmenin düşük olması, teknik altyapının yetersiz olması, taşranın gücüne bağımlı olunması ve taşraya özerklik tanınmaması gibi nedenlerden dolayı dış borçlanma sürecinde mali dönüşümle istenilen başarıya ulaşılamamıştır.

Çalışmanın amacı bütçe açıklarının telafisi için uygulanan dış borçlanma sürecinin ve bu süreç içerisinde Osmanlı mali sisteminde gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşüm çabalarının analizini yapmaktır. Bu bağlamda çalışmada mali dönüşüm çabalarından, bu çabaların önündeki engellerden ve dış borçlanma sürecinde bu çabaların yarattığı etkilerden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dış Borçlar, Osmanlı Maliyesi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Ottoman State resorted to various solution methods to balance its financial structure, which started to deteriorate towards the end of the 16th century. The Ottoman State, which started its foreign borrowing policy, which is one of these methods, in the 19th century, could not use these foreign debts effectively and generally used it in current expenses. This situation caused foreign borrowing to become chronic and the finances of the Ottoman State to become dependent in financial centers. Along with the solution methods applied, the transformation efforts tried to be realized in the Ottoman financial system became one of the solution methods with the function of both increasing the income sources and eliminating the deficiencies and failures of the solution methods. However, the financial transformation implemented in the foreign borrowing process failed to succeed reasons as the weak central bureaucracy and institutional structure in the Ottoman State, insufficient urbanization and technical infrastructure, dependence on the power of the province and lack of autonomy for the province.

The aim of the study is to analyze the foreign borrowing process applied to compensate for the budget deficits and the transformation efforts that were tried to be realized in the Ottoman financial system during

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Politikası Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, sedaaydogdu11@gmail.com, ORCID:0000-0001-6160-2046

the process. In this context, the financial transformation efforts, the obstacles in front of these efforts and the effects of these efforts in the foreign borrowing process are mentioned in the study.

Keywords: Ottoman State, External Debts, Ottoman Finance

Paper Type: Research

Giriş

Bir ülkenin iktisâdi gelişmişliği o ülkenin ekonomik ve mali yapısına bakılarak tespit edilir. Ekonomik ve mali yapıda ortaya çıkan bozulmalar kamuda gelir yetersizliği sorununa neden olabilir. Ortaya çıkan gelir yetersizliği yani bütçe açığı sorununu vergiler ile karşılayamayan ülkeler farklı bir finansman tekniği olan iç ve dış kaynaklara başvurarak borçlanmaya giderler. İç borçlanma ihtiyaç duyulan gelirin ülke içinde bulunan kaynaklarca karşılanmasıdır. Eğer iç kaynaklar ihtiyaç duyulan geliri karşılamıyorsa yabancı kaynaklara başvurularak dış borçlanma gerçekleştirilir. Dış borçlanmada alınan kaynakların tüketimde değil yatırımda kullanılması ülke ekonomilerini olumlu etkilerken kaynakların etkin kullanılmaması da ülkeyi dış kaynaklara bağımlı hale getirebilir. Bunun için dış borçlanma sonrası uygulanan politikalar çok önemlidir (Yıldırım, 2015, s. 1).

16. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin mali sisteminde çeşitli problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu problemlerin temelinde birçok iç ve dış faktörler bulunmaktadır. Avrupa'da sömürgeciliğin en üst seviyede yaşandığı bu dönemde mevcut ticaret yolları yetersiz görülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine başlatılan keşif hareketleri ile yeni ticaret yolları bulunmuştur. Bulunan ticaret yolları Akdeniz ticaretini olumsuz etkilemiş ve Osmanlı Devleti'nin ticaret gelirlerini azaltmıştır (Çetin, 2018, s. 238-239). Aynı zamanda keşiflerle Amerika'dan gelen gümüşler Avrupa'da gümüş bolluğuna sebep olmuştur. Bu durum Osmanlı hammaddelerinin Avrupa'ya kaçakçılığı sürecini başlatmıştır (Küçükkalay, 1999, s. 56). Hammaddelerin dışarıya kaçması Osmanlı ekonomisinde fiyat artışlarını beraberinde getirmiştir. Fiyat artışları; Osmanlı Devleti'nin maliyesinde, toprak rejiminde ve sanayi alanında olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Fiyat artışları devlet gelirlerinin gerisinde kalmasından dolayı bütçe açıkları verilmiş, toprak rejimi bozulmuş ve Avrupa'nın artan rekabet gücüyle Osmanlı sanayisinin çöküşü başlamıştır (Pamuk, 1999, s. 197-198). Tüm bunların yanı sıra kaybedilen savaşlar ve merkezi yönetimin taşradaki nüfuzunu yitirmesiyle azalan vergi gelirleri de mali sistemde yaşanan problemlerin nedenleri arasındadır (Yılmaz, 2002, s. 189).

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıllar arasında gelir ve giderlerinde uzun dönemli dengenin sağlanamaması sonuç olarak mali sorunları beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti, yaşadığı mali sorunlardan kurtulmak için geç de olsa bazı çözüm arayışlarına başvurmuştur. Ancak bulunan çözüm yolları köklü olmayan geçici çözümlerden ileriye gidemediği için başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti'nin hazineye yeni gelir kaynakları üretebilmek ve mali sorunları aşabilmek için uyguladığı çözüm yollarından biri paranın tağşişidir. Paranın içindeki değerli maden oranları azaltılarak elde edilen senyoraj geliri olan paranın tağşişi, mali sorunların çözümü olamadığı gibi ekonomik dengesizliklere, kalpazanlıklara ve enflasyona sebep olmuştur. Bir diğer yol olan ve 16. yüzyılın sonlarında uygulanmaya başlanan iç borçlanma yöntemi ise bütçe açıklarının ülke içi kaynaklarca karşılanmasıdır. Osmanlı Devleti, gerileme dönemine girdiği 1699 Karlofça Anlaşması'ndan 1854 Kırım Savaşı'na kadar geçen 150 yıllık süreçte hiç dış borç almamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin iç borçlanma yöntemini, mali anlamda zor geçen bu süreçte başarıyla uyguladığı anlamına gelmektedir. Ancak iç borçlanma uzun vadede bütçe açıklarını karşılamada yetersiz kaldığı için 19. yüzyılın ortalarında diğer bir yöntem olan dış borçlanma süreci başlamıştır. Tüm bunların yanı sıra Tanzimat ile birlikte başlayan Osmanlı Devleti mali sistemindeki dönüşüm de mali bunalımı çözmek için hem başvurulan yöntemlerden birisi hem de tüm bu yöntemlerin sonucu olmuştur (Çizakça, 1999, s. 223; Eren, 1999, s. 245-248; Yılmaz, 2002, s. 190; Ergüder, 2020, s. 473).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren en zor dönemlerinden biri de kuşkusuz 1854 Kırım Savaşı ile başlayan ve devletin çöküşüne giden süreçtir. Kırım Savaşı'nın getirdiği yüksek masraflar, dış ticaret dengesindeki ve bütçesindeki açıkların sürekli artışı, iç borçlar ve bu borçların faiz yükü, yüksek enflasyonist baskı, taşra ve merkez arasındaki güç rekabeti sonucunda elde edilemeyen gelirler, iç borçların savaş giderlerini karşılayamaması gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan mali krizi aşmak için Osmanlı Devleti ilk kez Kırım Savaşı sırasında dış borç almak zorunda kalmıştır (Yılmaz, 2002, s. 196; Özdemir, 2010, s. 48). Alınan dış borçların %34,6'sı komisyon ve masraflar için kullanılmıştır. Elde kalan %65,4'lük net tutarın %44,6'sı eski borç ödemelerinde, %4,8'i askeri harcamalarda, %5,3'ü bütçe açıklarının kapatılmasında, %2,4'ü hazine harcamalarında, %7,6'sı yatırımların finansmanında, %0,7'si ise diğer harcamalarda kullanılmıştır (Öner, 2001, s. 399). Dış borçların harcama alanlarına bakıldığında alınan borçların genelde cari giderlerde kullanıldığı ve karşılığında da ülke kaynaklarının yabancılara aktarılması zorunda kaldığı görülmektedir. Böylece dış borçlanma da uzun dönemli bütçe dengesi için çözüm olamamıştır (Aşçı, 2007, s. 41; Kopar ve Yolun, 2012, s.335).

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'ni dış borçlanmaya zorlayan dönemin maliye yapısı ve dış borçlanma sürecinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Çalışmanın ilk kısmında Osmanlı Devleti'nin klasik dönem maliyesinden bahsedilmiştir. Yine aynı kısımda 16. yüzyıl sonrası yaşanan mali bunalımların çözümü için Tanzimat ile birlikte gerçekleştirilen Osmanlı Devleti'nin modern dönem maliyesi incelemiştir. İkinci kısım da ise 1854 yılından 1923 yılına kadar geçen sürede gerçekleştirilen 41 dış borçlanma ele alınmıştır.

1. Osmanlı Devleti Maliyesi

1.1. Klasik Dönem Osmanlı Maliyesi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1793 yılına kadar geçen zaman aralığına klasik mali dönem denilmektedir. Klasik dönem maliyesi gelir ve giderin baş defterdar tarafından denetlendiği bir teşkilattır. Klasik dönemin mali yapısı merkez maliyesi, tımar sistemi ve vakıf sisteminden oluşmaktadır. Mali teşkilat içindeki payları sırasıyla %51 merkez maliyesi, %37 tımar sistemi ve %12 vakıflardır. Mali teşkilatı oluşturan bu üç unsurla merkezi hazinenin gelir ve giderleri incelenmiştir. Bu unsurlardan biri olan merkez maliyesinde devletin gelir ve giderlerini bütçeye Hazine-i Amire Kurumu aktarmaktadır. Bu kurumun içinde padişahın gelir ve giderlerini kapsayan iç hazine ile devletin gelir ve giderlerini kapsayan dış hazine büroları bulunmaktadır. Hazine-i Amire Kurumunun gelirlerinin %70'i merkezdeki ordunun masraflarında kullanılırken geriye kalan kısmı ise saray masraflarında kullanılmaktadır. Taşradaki askerlerin masrafları ise mali yapının diğer unsuru olan tımar sistemi ile finanse edilmektedir. Tımarlı sipahi denilen bu askerlerin dirliklerinden elde edilen vergiler, merkezi hazineye geçmeden aynı anda tahsil edilmektedir. Bir diğer unsur olan vakıflar ise her ne kadar dokunulmazlık özelliği olsa da mali yapı içinde çok önemli bir potansiyeldir. Çünkü vakıfların içindeki en önemli payı, sultan vakıfları almaktadır. Bu durumda vakıflardan sağlanan gelirin analiz dışına itilmesi mümkün değildir. Klasik mali sistemde yaşanan sıkıntılarda, sistemin iyi işlemesi için bahsedilen unsurlar arasında biri diğerinin aleyhinde çalışamayacak şekilde küçük oynamalarla bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Böylece uzun yıllar bu sistem devletin kurumlarıyla uyum içinde iyi işlemiştir (Cezar, 1986, s. 28-29; Arslanboğa, 2012, s. 1; Arslanboğa, 2013, s. 76).

Osmanlı mali sistemi, savaşların her zaman kazanılacağı ve savaş masraflarında peşin ödeme sorunuyla asla karşılaşılmayacağı varsayımlarına dayanmaktadır. Yani sistem içinde uzun ve sonuçsuz savaşlar ile olağandışı savaş masraflarını dışlayan açmazlar bulunmaktadır. Ancak bu varsayımlarda yaşanacak bir aksama sistemin de aksamasına neden olacaktır. Osmanlı mali sistemi bu varsayımlarla 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar çeşitli sorunlarla karşılaşmasına rağmen ayakta durmayı başarmıştır. Çünkü bu döneme kadar gerçekleştirilen savaşlar mali bunalım kaynağı olarak değil kazanç kaynağı olarak görülmüştür. Yani savaşlarla kazanılan yeni tarım alanları ve vergilendirilebilecek yeni nüfus maliye için mali bunalım olmanın aksine ganimet olarak görülmüştür. Ancak bir süre sonra savaşların uzun ve masraflı olmaya başlaması

savaşların kazanç kaynağı olma düşüncesini ortadan kaldırıp yerine savaşlar mali bunalımın sebebidir düşüncesini getirmiştir. Savaşların niteliğinde yaşanan bu değişim ile birlikte Osmanlı mali sisteminde daha önce karşılaşılmayan tarzda bütçe açıkları yaşanmıştır. Osmanlı Devleti yaşanan bütçe sorunlarını aynı sistem içinde kalarak iç hazineden borçlanma, paranın tağışışı ve ülke zenginlerinden iç borçlanma gibi yollarla çözmeye çalışmıştır (Cezar, 1986, s. 27-33).

17. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti fon ihtiyacını Avrupalı devletlerden farklı olarak faizle borçlanmak yerine iltizam sistem ile karşılamıştır. Vergi toplama ve iç borçlanma yöntemi olan iltizam sistemi 16. yüzyıl sonlarında yaşanan kronik bütçe açığı sorunlarıyla daha çok iç borçlanma yöntemi olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti 1695 yılında aynı yönde yeni bir uygulama olan mâlikâne sistemine geçmiştir. Mâlikâne sistemiyle vergi kaynaklarını tasarruf etme hakkı vergiyi toplayacak kişiye ömürlük satılmıştır. Vergi kaynaklarını tasarruf etme hakkı karşılığında mâlikânediden muaccele (ilk peşin ödeme) ve müeccele (her yıl ödenecek miktar) ödemeleri beklenmiştir. Ancak bir süre sonra sistem içi engeller ve uygulama sonrası karşılaşılan sorunlar ile mâlikâne sistemi yerini esham uygulamasına bırakmıştır. Esham uygulamasıyla mukataaların yıllık kârları paylara ayrılarak daha çok küçük ve orta ölçekli yatırımcılara ömür boyu satılması amaçlanmıştır. Bu uygulamayla kısa vadede mali koşullarını iyileştiren Osmanlı Devleti, uygulama içinde çıkan olumsuzluklarla bu kaynaktan yeterince yararlanamamıştır ve uygulamayı kaldırmıştır. 1840 yılına gelindiğinde ise bütçe açıklarını kapatmak için kâğıt para (kaime) çıkarılmıştır. Tüm bu yöntemlerin yanı sıra iç borçlanmada çok önemli paya sahip olan Galata bankerlerinden de faizle borçlanılmıştır. Galata bankerleri 16. yüzyıldan itibaren hem iç borçlanmada etkin rol oynamış hem de yöneticilere finansal konularda yardımcı olmuşlardır (Cezar, 1986, s. 33, 79; Pamuk, 2006, s. 30-31; Değer ve Anbar, 2010, s. 31, 33, 47; Yıldırım, 2015, s. 24-25; Akkuş, 2018, s. 146).

1.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Maliyesi

Tanzimat Fermanı'nın ilanından 1876 yılına kadar geçen zaman aralığına Tanzimat Dönemi denilmektedir. Tanzimat Döneminde Osmanlı Devleti birçok alanda olduğu gibi maliye alanında da yenileşmeye gitmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, maliye yapısını sadeleştirmeyi ve modernleştirmeyi hedeflemiştir. Bu hedeflerine ulaşmak için maliye yapısında bazı düzenlemelere gitmiştir. Tanzimat Dönemi'nde yapılan bu düzenlemeler günümüz Cumhuriyet Dönemi'nin kamu maliyesinin de çerçevesini meydana getirmiştir (Eroğlu, 2012, s. 58).

1.2.1. Maliye Teşkilatı

Tanzimat ile Osmanlı mali idaresi ve maliye teşkilatında reformlar yapılmıştır. Merkez maliyesinin tüm mali işlerini düzenleyen ve kontrol eden Maliye Nezâreti ve bu nezârete bağlı tüm devlet gelir ve giderlerini yöneten Maliye Hazinesi kurulmuştur. Böylece amaçlanan merkezileştirilmiş mali yönetim için önemli adımlar atılmıştır. 1863 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının artmasıyla Maliye Nezâreti bünyesinde para ve bankacılık hizmeti için Hazine-i Vezne birimi kurulmuştur. 1880 yılına gelindiğinde ise Maliye Nezâreti merkez, taşra ve bağlı kuruluşlar şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Ayrıca Maliye Nezâreti'nde gelir, gider, nakit, muhasebe ve denetim birimleri kurulmuştur (Samur, 1996, s. 79-80; Güran, 1998, s. 80-81; Eroğlu, 2012, s. 70-71).

1.2.2. Bütçe

Tanzimat'ın ilanı ile mali ıslahat için bütçenin yapısı ve hazırlanmasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Tanzimat'ın yanı sıra 1861 yılında hazırlanan Hobart ve Foster'in raporunda yer alan bütçenin gerçekçi hazırlanması gerekliliği de bütçelerde yaşanan değişimin nedenlerinden biridir (Akkuş, 2018, s. 124).

Klasik dönem Osmanlı maliyesinde bütçe, modern anlamdaki bütçe gibi yılın başında değil yılın sonunda çıkarılmaktaydı. Yani bütçe, hesapları kapatılmak istenen mali yılın, gelir ve gider değerlendirilmesinin bir bilançosuydu. Bütçelerde padişah haslarının normal geliri ile merkezi yönetime ait bazı harcamalar yer alırken kamu hizmeti sayılacak çeşitli işlemlerin genel

harcamaları yer almıyordu. Tanzimat reformlarıyla birlikte yapılan değişimlerle bütçede tek hazine sistemine geçilmişti. Tek hazine sistemine geçilmesi ile birlik ilkesine uygun bütçelerin hazırlanması da kolaylaşmıştı. Nitekim 1841/42 yılında hazırlanan bütçe taslağı modern anlamda bütçe özelliği taşımasa da bu yolda atılan önemli bir adım olmuştu. 1846/47 yılında da ilk kez tahmini bütçe hazırlandı. 1855 ve 1874 yıllarında ise yayımlanan Bütçe Nizamnameleri ile bütçe hazırlık sürecinde değişiklikler yapıldı (Güran, 1989, s. 7-8; Samur, 1996, s. 52-53; Eroğlu, 2012, s. 68-70; Çataloluk, 2015, s. 507; Akkuş, 2018, s. 124-125).

Dış borçlanma döneminde borçların idaresi için kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi'yle devlet bütçesi fiilen ikiye ayrılmıştı. Yani Osmanlı Devleti'nde tüm gelir ve giderleri içine alan tek bir bütçe uygulaması yoktu ve bu durum 1909'a kadar devam etmişti. 1909 bütçesi ile birlik ilkesine dayalı olarak, tüm gelir ve giderlerin içinde yer aldığı ilk ayrıntılı genel bütçe oluşturulmuştu. Aynı zamanda 1909'da Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile bütçelerin hazırlanması, devlet hesaplarının tutulması, uygulanması ve denetlenmesi yasallaştırılmıştı (Eroğlu, 2012, s. 69-70; Akkuş, 2018, s. 125).

1.2.3. Kamu Gelirleri

Tanzimat Dönemi'nde mali sistemin yeniden yapılandırılması ve modern hale getirilmesi için bazı düzenlemeler yapılmıştı. Kamu gelirlerinde yapılan düzenlemeler yani vergilendirme ve vergi reformu bu dönem hedeflenen mali reformun saç ayaklarından birisiydi. Bu dönemde yeni vergilendirme ile hedeflenen dört temel ilke vardı. Bunlardan birincisi azalmış kamu gelirlerini arttırmak için vergi yükünü tarım kesiminden tüccar ve sanayici kesimine kaydırmaktı. İkincisi keyfi ve adaletten uzak davranışlar sergileyen mültezimlerin aracılığından vazgeçip devlet memurları aracılığıyla vergileri toplamaktı. Üçüncüsü de bazı kesimlere uygulanan vergi muafiyeti ve istisnaları kaldırmaktı. Dördüncüsü ise ödeme gücüne dayanan basit bir vergi sistemi oluşturmaktı (Eroğlu, 2012, s. 59; Parlak ve Parlak, 2012, s. 29; Günay ve Tekir, 2018, s. 728).

Sonuç olarak şer-i ve örf-i vergiler ayrımı kalkarak Batı etkisiyle dolaylı ve dolaysız vergiler ayrımı gelmiştir. İltizam, süreç içerisinde kaldırılarak yerine muhassıllar getirilmiştir. Herkesin ödeme gücüne göre ayarlanabilecek tek çeşit vergilendirme sistemine geçilmiştir. Eski vergi sistemine göre bazı vergilerde muafiyeti olan bölgelerin muafiyetleri vergide eşitlik ilkesi gereğince kaldırılmıştır. Laik vergilendirme ve gelir vergisi konusunda adımlar atılmıştır. Örneğin İslam'a göre bina vergilendirilmezken bu dönemde emlak vergisi alınmaya başlanmıştır. Ayrıca kira geliri olanlardan da gelir vergisi kapsamında vergi alınmıştır (Günay ve Tekir, 2018, s. 738).

1.2.4. Kamu Harcamaları

1748'den 1787'ye kadar ki dönemde ağır maliyetli savaşlar nedeniyle gider bütçesinin büyük kısmını askerî harcamalar oluşturmaktaydı. Bayındırlık, eğitim, sağlık, gibi harcamalar ise Tanzimat'a kadar vakıflarla yürütülmüştü. Tanzimat'ın ilanı ile başlayan süreçte, yapılan idari ve askeri reformlarla iktisadi gelişme için yapılan yatırımlara bütçeden pay ayrılmaya başlanmıştır. Böylece kamu harcamaları artış göstermiş, kamunun milli ekonomideki önemi artmıştı. Bu dönem harcamalarına bakıldığında ilk sırayı savunma harcamaları, ikinci sırayı idari nitelikli harcamalar, üçüncü sırayı sosyoekonomik harcamalar, dördüncü sırayı ise transfer niteliğindeki harcamalar almıştır. Bu harcamaların gider bütçesinden aldıkları paylara bakıldığında, kamu yatırımı için harcanan tutarın çok düşük olması ve gelirlerin büyük kısmının savunma ve borç ödemelerinde kullanılması gelirin borç veren kesime transfer edildiğine; yani gelir dağılımının bozulduğu sonucuna ulaşmamızı sağlar (Akkuş, 2018, s. 142-143).

1.2.5. Borçlanma

Osmanlı Devleti 19. yüzyıla kadar bütçedeki gelir yetersizliği ve bütçe açığı durumunu finanse edebilmek için Galata bankerlerinden yüksek faizli krediler alıyordu. Bir diğer ifade ile o dönem İstanbul'da ikamet eden sermaye sahibi Avrupalı sarraflardan iç borç alarak gelir yetersizliği ve bütçe açığı sorununu finanse ediyordu. Öte yandan Tanzimat'ın ilanı ile beraber

ıslahat hareketleri Osmanlı Devleti'ni batılılaşma eğilimine itmmişti. Bu batılılaşma batı sermayesinin Osmanlı'ya kaymasına sebep olmuştu. 19. yüzyıla kadar dış borçlanma konusunda direnen Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa karşısındaki direnme gücü, reform hareketleri ile kırılmıştı (Eroğlu, 2012, s. 65).

Osmanlı Devleti'nin Avrupa ekonomisi ile bütünleşme süreci özellikle Balta Limanı Antlaşması ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin sanayi sektörünü krize sürükleyen Balta Limanı Antlaşması, 1838 yılında İngiltere ile imzalanmıştır. Antlaşma ile getirilen ticari ayrıcalıklar başta sadece İngiltere için geçerli iken zamanla tüm Avrupa için geçerli hale gelmiştir. Yapılan bu ticaret anlaşmaları ile ithalat teşvik edilirken ihracata kapılar kapatılmıştır. Böylece iç ve dış ticarete yabancı tüccarlar etkin hale gelmiştir. Kârlı ticaret yapan yabancı tüccarlara kıyasla yerli tüccarlar ise Avrupa'ya sağlanan bu ayrıcalıklara direnememiştir. Bu durum dış ticaret açıklarını arttırmış böylece bütçe açıklarını kapatmanın diğer bir yolu olan dış borçlanma sürecini başlatmıştır (Çandır, 2010, s. 11-12; Eroğlu, 2012, s. 65).

2. Osmanlı Devleti'nde Dış Borçlanmanın Tarihsel Gelişim Süreci

Osmanlı Devleti'nde dış borçlanma, 1854 yılındaki Kırım Savaşı ile başlayan ve 1923 yılındaki Cumhuriyet'in ilanına kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreçte Osmanlı Devleti 41 adet borç anlaşmasına imza atmıştır. Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma süreci iki döneme ayrılarak değerlendirilebilir. İlk dönem 1854 yılındaki Kırım Savaşı'ndan 1881 yılındaki Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşuna kadar geçen dönemdir. İkinci dönem ise 1881 yılındaki Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşundan 1923 yılındaki Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen dönemdir.

2.1. 1854-1881 Arasında Osmanlı Devleti'nde Dış Borçlanma

1854 yılına kadarki süreçte yaşanan mali koşullardaki kötüleşme, dış ticaret dengesindeki ve bütçesindeki açıkların sürekli artışı, 15 milyon sterline ulaşmış iç borçlar ve bu borçların faiz yükü, yüksek enflasyonist baskı, iç borçların savaş giderlerini karşılayabilmekten uzak oluşu gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan mali krizi aşmak için Osmanlı Devleti ilk kez, Kırım Savaşı sırasında dış borç almıştır (Özdemir, 2010, s. 48). Bu borç 24 Ağustos 1854'te Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği Mehmet Ali Paşa ile Londra'dan Dent Palmer ve ortakları, Paris'ten Goldshmind ve ortakları arasında imzalanmıştır. Bu borçlanmada Osmanlı Devleti 3.300.000 Osmanlı lirası karşılığında Mısır'daki cizye gelirlerini karşılık gösterip Fransız ve İngiliz piyasalarına tahvil ihraç etmek suretiyle dış borçlanmada bulunmuştur. Alınan dış borç miktarından komisyonlar ve masraflar çıkarıldığında elde kalan para savaş masraflarını karşılamaya yetmemiştir. Böylece Kırım Savaşı ikinci borçlanma olan 1855 yılındaki borçlanmanın da nedeni olmuştur. 1855 yılındaki borçlanmada 5.500.000 Osmanlı lirası karşılığında Mısır vergisine ek olarak İzmir ve Suriye vergileri de teminat gösterilmiştir (Özdemir, 2010, s. 49; Yıldırım, 2015, s. 34-35). Osmanlı Devleti hazinesine giren 8.200.000 Osmanlı lirası, doğrudan savaş masraflarına gitmiştir (Gürsel, 1999, s. 393).

Dış borçlanmaların etkisi ile tedavülde olan kaimenin değerinde %30 kayıp yaşanmıştır. Değer kaybının yarattığı ekonomik dar boğazı aşmak isteyen Osmanlı Devleti, 1858 yılında borçlanmaya giderek kaimeleri piyasadan çekmeye çalışmıştır. 1858 yılında Londra'dan Dent Palmer ve ortakları ile akdedilen dış borçlanmanın bedeli 5.500.000 Osmanlı lirasıdır. Bu borçlanmanın sonucunda ise kaimelerin tamamı piyasadan çekilememiş sadece bir kısmı çekilebilmiştir (Çandır, 2010, s. 22-23).

Osmanlı Devleti 1860 yılında 900.000 lira dış borç ödemesi ve Galata bankerlerinden alınan 18 milyon lira civarındaki iç borç ödemeleri nedenleriyle 2.240.942 liralık borç anlaşmasını, Mire's adında bir Fransız banker ile yapmıştır (Yılmaz, 1995, s. 14; Özdemir, 2010, s. 63). Bir süre sonra Mire's dolandırıcılıktan tutuklanınca, borçlanmanın büyük bölümü gerçekleştirilememiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti elindeki son kartı oynayarak İngiliz ve Fransız Hükümetlerine ultimatoma göndermiş, bu ultimatomla yeni borç verilmediği takdirde siyasal istikrarsızlık ve doğu sorununun yeniden gündeme geleceğini bildirmiştir. İngiliz

Hükümeti Osmanlı Devleti'ne borç vermeden önce, Osmanlı mali durumunu incelemek için İstanbul'a bir heyet göndermiştir. Heyet yaptığı incelemeler sonucunda Osmanlı maliyesinin durumunu ve önerilerini bir rapor halinde hazırlayarak bu raporu İngiliz Parlamentosu'na sunmuştur. Neticede Mire's sözleşmesi feshedilmiştir ve daha düşük maliyetli kısa vadeli avanslar verecek Osmanlı Bankası'nın kurulacağı bildirilmiştir. Bu olumlu havanın etkisi ile Osmanlı Devleti 1862 ve 1863 yıllarında toplamda 17.600.000 Osmanlı lirası daha borç almıştır. Bu borçlar ile kaimelerin tamamı toplanmış, Galata Bankerlerine verilecek kısa vadeli borçların bir kısmı da ödenmiştir (Gürsel, 1999, s. 394-395).

1865 yılına gelindiğinde dış borç taksitleri 2.500.000 Osmanlı lirasıydı. Osmanlı Devleti dış borçlarını kapatmak için bütçe fazlası oluşturamadı ve kronikleşen dış borç alımı artarak devam etti (Gürsel, 1999, s. 395). 1865 yılında eski borçların anapara ve faiz ödemeleri için ilk olarak 6.600.000 Osmanlı lirası ardından iç borçların dış borçlara çevrilmesi için de 40.000.000 Osmanlı lirası borç alındı (Dikmen, 2005, s. 143; Birvural, 2019, s. 118).

Osmanlı Devleti 1869'da Comptoir d'Escompte Bankası'ndan dış borç taksitleri ve Girit İsyanı masrafları için 24.444.442 Osmanlı lirası, 1870 yılında Belçikalı banker Baron Hirsch'den Rumeli Demiryollarının finansmanı için 34.848.000 Osmanlı lirası dış borç almıştır. 1871-1873 yıllarını kapsayan dönemde vadesi gelen borçların ödenmesi, bütçe açıklarının kapatılması ve borçların konversiyonu için alınan toplam nominal borç miktarı 49.064.378 Osmanlı lirasıdır. Bu borçların; 6.270.000 lirası 1871 yılında, 5.302.220 lirası 1872 yılında ve 37.492.158 lirası 1873 yılında alınmıştır. 1874 yılında ise dış borç taksitleri ve Rumeli Demiryolu tahvil bedeli için 44.000.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır (Aşçı, 2007, s. 32; Özdemir, 2010, s. 59, 64; Akkuş, 2018, s. 147).

1875 yılına kadar alınan tüm bu borçları ödemedeki zorlanan Osmanlı Devleti, 6 Ekim 1875 yılında bir kararname ile moratoryum ilan ederek mali anlamda iflas etmiştir. Aynı kararnamede Osmanlı Devleti, yıllık borç taksitlerinin yarısını yani 7.000.000 Osmanlı lirasını ödeyebileceğini beyan etmesi üzerine Avrupa borsalarında bu haber, bomba etkisi yaratmıştır ve tahvil sahipleri bu duruma büyük tepki göstermişlerdir (Gürsel, 1999, s.395; Özdemir, 2010, s. 70-71).

1877 yılında Osmanlı-Rus Savaşı masraflarının karşılanamaması nedeniyle Osmanlı Bankası, Glayn Mills, Currie ve ortakları aracılığıyla halka tahvil ihraç etmiştir. Ancak bu tahvillerin satılamaması nedeniyle Osmanlı Bankası tahvillerin tamamını %52 ihraç bedeli ile kendisi alarak 5.500.000 Osmanlı lirası borçlanmıştır. Savaş, Osmanlı Devleti açısından yenilgi ile sonuçlanınca ağır yükümlülükler içeren Ayastefanos Anlaşması imzalanmıştır. Bunun üzerine Batılı devletlerce Rusya'yı dengelemek için 13 Haziran 1878'de Berlin Konferansı toplanmıştır. Her ne kadar sorunlar çözülemese de 1881 Muharrem Kararnamesi ile Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur (Gürsel, 1999, s.395; Özdemir, 2010, s. 72-73).

1881-1939 yılları arasında faaliyet gösteren Düyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı Devleti'nin mali işlerini düzeltmek, gelirlerini toplayıp borçlarını ödemek, uluslararası mali denetim ve gözetim faaliyetlerini yürütmek gibi görevleri yerine getirmesi için kurulmuştur. Düyun-u Umumiye İdaresi başlarda bu görevleri bir bakıma yerine getirerek devletin mali itibarını düzenlemiş, kamu yönetiminde etkinliği arttırmış ve Avrupa devletleri ile mali ve iktisadi ilişkileri düzenlemiştir (Yıldırım, 2015, s. 56-57). Ancak uzun vadede Osmanlı ekonomisini finans merkezlerine bağımlı hale getirmiştir. Yabancı alacaklıları temsil eden ve yabancı alacaklılarca yönetilen bu kurum adeta devlet içinde devlet gibi kararlar alarak devletin egemenliğini zedelemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kurum gibi görünen Düyun-u Umumiye İdaresi aslında hükümete karşı değil kendi hissedarlarına karşı sorumlu davranmıştır (Kopar ve Yolun, 2012, s. 347-348; Pamuk, 1994, s. 69).

2.2. 1881-1923 Arasında Osmanlı Devleti'nde Dış Borçlanma

1881-1923 yılları arasında ilk başta düşük hızda gerçekleşen borçlanma ağır maliyetli savaşların başlamasıyla hızlanmıştır. 1886'dan 1902'ye kadar olan dönemdeki borçlanmaların

temel nedenleri eski borçların ödenmesi isteği, bütçe açıklarının ve dış ticaret açıklarının kapatılması isteğidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti aldığı borçları etkin kullanamadığı için borç sarmalına girmiştir. İlk olarak Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşundan beş yıl sonra 1886'da kısa vadeli borçları uzun vadeli borçlara dönüştürmek için 6.500.000 Osmanlı lirası Osmanlı Bankasından borç alınmıştır. Ardından 1888'de Deutsche Bank'tan Haydarpaşa-İzmit Demiryolu hattının Ankara'ya uzatılmasının finansmanı için 6.000.000 frank ile askeri malzeme satın alınabilmesi için 30.000.000 mark borç alınmıştır (Aşçı, 2007, s. 38; Şeker, 2007, s. 129; Yılmaz, 1995, s. 31).

Osmanlı Bankasından 1890 yılında önce borçların konversiyonu için 8.609.924 Osmanlı lirası ardından borçların konsolidasyonu için 4.999.500 Osmanlı lirası borç alınmıştır. 1891 yılında 1877 yılına ait borçlanmanın dönüştürülmesi için Rotschild ve Osmanlı Bankası aracılığıyla 6.948.612 Osmanlı lirası, 1893 yılında bütçe açıklarını kapatmak için Vikont G. De Zaghep'ten 1.000.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır. Şark Demiryolları için alınan borcun ödenmesi için 1894 yılında Deutsche Bank ve Bank Internationale ile 1.762.000 liralık borç anlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı borcu borçla kapatma yöntemi borcu azaltmadığı gibi borç yükünü giderek artırmıştır. Yine aynı yıl 1854 ve 1871 yıllarındaki borçların değiştirilmesi için Rotschild kardeşler ve Osmanlı Bankası arasında toplamda 8.212.340 sterlinlik bir borç sözleşmesi imzalanmıştır. 1896 yılında ise Osmanlı Bankasından Girit İsyanı giderleri ve Rumeli Demiryollarına olan borcun ödenmesi için 3.272.720 Osmanlı lirası borç alınmıştır (Kıray, 2008, s. 214-215; Çandır, 2010, s. 57-60; Özdemir, 2010, s. 65).

1902-1914 yıllarını kapsayan kısa dönem ise borçlanmanın hızlandığı dönemdir. 1902 yılında 1886 yılına ait borçlanmanın dönüştürülmesi için 8.600.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır. 1903 yılında 1888 yılına ait borçlanmanın dönüştürülmesi için 2.640.000 Osmanlı lirası ve Bağdat Demiryolu inşası için 2.376.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır. Yine aynı yılda Muharrem Kararnamesi'yle çıkarılan tahvillerin bazılarını konsolide etmek için Osmanlı Devleti ve Düyun-u Umumiye İdaresi arasında anlaşma yapılmıştır. Anlaşma ile borçlanılan anaparadan 43.179.247 liralık indirim alınmıştır. 1904'te bütçe açıklarını kapatmak için 2.750.000 Osmanlı lirası, 1905'te Osmanlı Bankasına olan borçlar ve Almanya'dan alınan askeri teçhizat için 7.946.664 Osmanlı lirası, 1906 yılında ise 1890 tarihli ayrıcalıklı tahvillerin dönüştürülmesi için 9.537.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır (Yılmaz, 1995, s. 34; Kıray, 2008, s. 218-220; Özdemir, 2010, s. 66-67).

1908'den 1911'e kadarki dönemde, bütçe açıklarını kapatmak ve bazı demiryolu yapımları için toplamda 31.451.428 Osmanlı lirası borç alınmıştır. Bu borcun; 9.988.000 lirası Bağdat Demiryolu için ve 4.711.124 lirası da bütçe açığını kapatmak için 1908 yılında, 7.000.000 lirası bütçe açığını kapatmak için 1909 yılında, 1.712.304 lirası Soma-Bandırma Demiryolunun finansmanı için 1910 yılında, 1.000.000 lirası El-Hudeyde-San Demiryolunun masrafları için ve 7.040.000 lirası da bütçe açığını karşılamak için 1911 yılında borç olarak alınmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde sadece mali anlamda değil siyasi anlamda da sıkıntılı bir süreçten geçmiştir. Avrupa'dan dış borç alan Osmanlı Devleti karşılığında büyük imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Rusya, sıcak denizlere inme politikasını hızlandırarak Trablusgarp Savaşı'na, I. Balkan Savaşı'na ve hemen ardından II. Balkan Savaşı'na neden olmuştur. Bu savaşlarda alınan yenilgiler de ağır savaş yüklerine neden olmuş bunun yanında alınan dış borçlar ortamın daha da kötü hale gelmesine sebep olmuştur. 1913 yılında Konya Ovası için ve tersane ıslahı için toplamda 2.303.970 Osmanlı lirası borç alınmıştır. 1914 yılında ise Trablusgarp ve Balkan savaşları sonucunda ortaya çıkan kısa vadeli borçların konsolidasyonu için İstanbul ve Trabzon gümrük gelirlerinin bir kısmı karşılık gösterilerek Osmanlı Bankası aracılığıyla 22.000.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır (Kıray, 2008, s. 218-221; Özdemir, 2010, s.66, 67, 94; Çetin, 2018, s. 248).

I. Dünya savaşı ve Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti parçalanarak 16 yeni devlete ayrılmıştır. Türkiye, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 3 milyon kilometrekarelik toprağının %26'sını almıştır. Uzun ve çetin müzakereler sonucunda 1924'te yürürlüğe giren Lozan Anlaşması gereğince Osmanlı Devleti'nin borçlarının 129.600.000 lira olduğu hesaplanmıştır. Bu

borç, Türkiye'nin de içinde olduğu 16 yeni devlete, gelirleriyle orantılı olarak paylaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne bu borcun %65'ine denk gelen 84.600.000 liralık kısmı düşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti bu borcu 1926 yılında ödemeye başlamış ilk borcun alındığı 1854 yılından yüz yıl sonra 1954'te ödemeyi tamamlamıştır (Gürsel,1999, s. 397; Şeker, 2007, s. 131; Aşçı, 2016, s. 1654).

Sonuç

16. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti, gelirlerin giderleri karşılamadığı yani bütçenin sürekli açık verdiği döneme girmiştir. Mali bunalımların yaşandığı bu dönemde bütçe açıklarının ve artan savaş masraflarının vergiler ve diğer gelirlerle karşılanamaması nedeni ile Osmanlı Devleti çözüm arayışlarına girmiş ve bazı çözüm yöntemlerine başvurmuştur. Mali bunalımların çözümünde başvurulmuş yöntemlerden biri paranın tağşişidir. Osmanlı Devleti bu yöntem ile paranın reel değerini değiştirerek hazinenin ihtiyaç duyduğu geliri karşılamaya çalışmıştır. Ancak bu yöntem bir süre sonra ekonomik belirsizliklere ve olumsuzluklara sebep olduğu için iltizam, malikâne ve esham sistemi gibi çeşitli iç borçlanma yöntemlerine başvurulmuştur. Başlarda iç borçlanma yöntemleriyle bütçe açıklarını finanse edebilen Osmanlı Devleti, zamanla yöntemin yetersiz gelmesi üzerine farklı çözüm yöntemleri arayışlarına girmiştir. Osmanlı mali sisteminde yaşanan yenileşme hareketi ile yeni kurumların açılması ve kurumsal reform hareketleri de mali bunalımın çözümünde kullanılan bir yöntem olmuştur. Özellikle Tanzimat'ın ilanı ile birlikte maliye teşkilatında merkezileştirilmiş mali yönetim hedefini gerçekleştirmek için geleneksel Osmanlı maliyesi terk edilerek Avrupa tarzı modern kurumlar örnek alınmıştır. Kamu gelirlerini arttırmak ve taşranın gücünü sınırlamak için vergi reformlarına gidilmiştir. Bu dönemde kamu harcamalarının içinde yatırımlar için harcanan pay arttırılmış böylece kamu milli ekonomide önemli hale gelmiştir. Kamu gelirleri ve harcamaları arasında yaşanan dengesizlikler bütçenin yapısı ve hazırlanmasında da yenileşmeleri beraberinde getirmiştir. Böylece Tanzimat'ın ilanı ile modern bütçeleme teknikleri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla kadar uyguladığı tüm bu para politikaları, kurumsal düzenlemeler ve iç borçlanma yöntemleri yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine 19. yüzyıl ortalarında Avrupalı devletler, borçlanmanın diğer bir yolu olan dış borçlanma yöntemine başlanması konusunda merkezi otoriteyi zorlamıştır. Yani dış borçlanmanın altında yatan tek neden mali bunalım değildir. Aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin dünya ticareti ile bütünleşmesiyle yabancı sermayenin Osmanlı ekonomisine girmesi de dış borçlanmanın nedenleri arasında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti, 1854 yılından 1923 yılına kadar büyük çoğunluğu Düyun-u Umumiye İdaresi'nin yönetiminde olan faizi ve komisyonu yüksek dış borçlar almak zorunda kalmıştır. Borçların faizi ve komisyonun yüksek olmasının altında yatan neden ise toplam borç miktarı yüksek olan Osmanlı Devleti'ne borç vermenin riskinin artmasıdır. Böylece borç veren ekonomik aktörler yüksek reel faiz talep etmişler ve Osmanlı Devleti'nin toplam borç miktarının daha da artmasına sebep olmuşlardır. Alınan dış borç tutarlarından komisyon ve masraflar çıkartıldığında elde kalan net tutarlar ise borçlanılan tutarlara göre çok düşük kalmıştır. Bu durum alınan borçların yeterli olmamasına ve Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma konusunda bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin aldığı borçların niteliklerine bakıldığında her ne kadar Batıya tahvil satılması veya yabancı sermayeli demiryolu işletmeleri gibi yatırımlar için alınan borçlar gibi görünse de alınan borçların harcama alanlarında ilk sırayı %44,6 oranıyla eski borç ödemeleri, ikinci sırayı %7,6 oranıyla yatırım harcamaları ve üçüncü sırayı ise %5,3 oranıyla bütçe açığı harcamaları almıştır. Böylece borçların harcama alanlarından çıkarılabilecek sonuç borçların büyük kısmının tüketim amacıyla kullanıldığıdır. Etkin ve üretime kanalize edilmiş borçlanma yapılamadığı için kronik borçlanma Osmanlı Devleti için normal hale gelmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin bütçe açıklarını ve mali bunalımlarını çözmek için başvurduğu her bir yöntem bir önceki yöntemin yarattığı başarısızlıkları telafi etmek amacındadır. Tanzimat'ın ilanı ile başlayan Osmanlı Devleti mali sisteminin yeniden yapılandırılması süreci de hem gelir kaynaklarını arttırmak hem de çözüm yöntemlerinin eksikliklerini ve

başarısızlıklarını telafî etmek için kullanılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti mali sisteminde gerçekleştirdiği yenilikler ile amaçladığı başarıya ulaşamamıştır. Bunun nedenlerinden biri şehirleşmenin düşük olduğu yerlerde kadastro sayımlarının istenilen düzeyde yapılamamasıdır. Böylece gelir ve servet kaynaklı vergilerini arttıramayan Osmanlı Devleti, vergi mükelleflerine aracısız ulaşamadığı için kolektif vergilendirmeyi devam ettirmiştir. Bir diğer neden Osmanlı Devleti'nin teknik altyapısının yetersizliği ve kurumsal bünyesinin zayıflığıdır. Böylece Osmanlı Devleti amaçladığı kişiselleştirilmiş vergileme ve devlet memurlarının aracılığında vergi toplama hedefine ulaşamamıştır. Osmanlı Devleti'nin mali sisteminde yaptığı düzenlemelerde başarılı olamamasının altında yatan en önemli neden ise Avrupalı devletlerde olan merkezi bürokrasinin Osmanlı Devleti'nde olmamasıdır. Osmanlı Devleti mali açıdan taşradaki güçlere bağımlı olması ve bu güçlere özerklik tanımaması durumu hem mali düzenlemelerin önünde engel olmuş hem de yaşanan mali krizlerde her iki tarafın aynı anda etkilenmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, yaşanan bu mali krizlerde ortaya çıkan bütçe açıklarını finanse etmek için kullandığı son yöntem olan dış borçlanma sürecinde mali sorunlardan kurtulmak için kurumsal düzenlemelere devam etmiştir. Bu düzenlemelere güzel bir örnek olan Düyun-u Umumiye İdaresi dış borçlanmaları kontrol etmek ve borçlanmalarda azalmaları sağlayabilmek için kurulmuştur. Bu hedeflerine bir yandan bütçe düzenlemeleri ile ulaşan Düyun-u Umumiye İdaresi diğer yandan da devlet gelirlerini ikinci otorite olan alacaklılara vermek zorunda kalarak bütçede açıkların daha da artmasına sebep olmuştur. Düyun-u Umumiye İdaresi ile yapılan kurumsal düzenleme başarılı sonuçlar doğurmanın aksine Osmanlı mali bağımsızlığını tehdit etmiştir. Çünkü bu idarenin kurulması ile Osmanlı Devleti'nin maliyeti olmayan ve verimli gelirlerini idare etmede yabancı alacaklılar da söz hakkına sahip olmuştur. Sonuç olarak Düyun-u Umumiye İdaresi kurulduktan sonra dış borçlanma sürecini olumlu etkilemenin aksine Osmanlı Devleti'nin elde ettiği gelirlerin azalmasına, borçlanmanın artmasına ve borçlanma sürecinin uzamasına sebep olmuştur.

Kaynakça

- Akkuş, Y. (2018). Modern Dönem Osmanlı Maliyesine Analitik Bir Bakış, *İstanbul İktisat Dergisi*, 68(1), 113-160.
- Arslanboğa, K. (2012). 1589-90 ile 1062-3 Mali Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi, *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Arslanboğa, K. (2013). M. 1665-1668/H.1075-1078 Tarihleri Arasında Bir Mali Yıla Ait Osmanlı Bütçesi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(586), 75-96.
- Aşçı, H. B. (2007). Türkiye'nin 150 Yıllık Borç Serüveni (1855-2005), *Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Aşçı, H. B. (2016). Lozan Barış Antlaşması'nda Osmanlı Borçları Meselesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 1649-1666.
- Birvural, A. (2019). Osmanlı Devleti'nde 1854-1874 Borçlanmalarına Genel Bir Bakış ve Moratoryum, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(23), 115-122.
- Cezar, Y. (1986). Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih), *Alan Yayıncılık, İstanbul*.
- Çandır, M. (2010). Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları, *Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne*.
- Çataloluk, C. (2015). Osmanlı Devlet Bütçesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 497-515.
- Çetin, E. C. (2018). Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Dış Borç Tarihi Genel Bir Bakış, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 234-249.

- Çizakça, M. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıla), *Osmanlı, İktisat* (Edit: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Cilt:3, Türkiye Yayınları, Ankara, 223-226.
- Değer, A. & Anbar, A. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar, *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(87), 27-49.
- Dikmen, N. (2005). Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 137-159.
- Eren, A. (1999). Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler, *Osmanlı, İktisat* (Edit: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Cilt:3, Türkiye Yayınları, Ankara, 236-249.
- Ergüder, B. (2020). Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Borç Yönetiminden Bir Kesit: İkramiyeli Tahviller, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 470-485.
- Eroğlu, O. (2012). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(Özel Sayı), 57-89.
- Günay, B. & Tekir, A. F. (2018). Tanzimat Sonrası Vergi Reformlarının Anayasal Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 711-742.
- Güran, T. (1989). Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861), *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, XXV. Dizi, Sayı 8, Ankara.
- Güran, T. (1998). Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49(0), 79-95.
- Gürsel, S. (1999). Osmanlı Dış Borçları, *Osmanlı, İktisat* (Edit: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Cilt:3, Türkiye Yayınları, Ankara, 389-399.
- Kıray, E. (2008). Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Kopar, M. & Yolun, M. (2012). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış, *History Studies International Journal of History*, 4(1), 335-358.
- Küçükkalay, A. M. (1999). Osmanlı Toprak Sistemi- Miri Rejim, *Osmanlı, İktisat* (Edit: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Cilt:3, Türkiye Yayınları, Ankara, 53-58.
- Öner, E. (2001). Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı*, Yayın No:2001/359, Ankara.
- Özdemir, B. (2010). Osmanlı Devleti Dış Borçları, *T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Yayın no:2010/403, Ankara.
- Pamuk, Ş. (1994). Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913), *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Fiyat Devrimine Yeniden Bakış, *Osmanlı, İktisat* (Edit: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Cilt:3, Türkiye Yayınları, Ankara, 193-201.
- Pamuk, Ş. (2006). Osmanlı Devleti'nin İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi 1600-1850, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1* (Hazırlayanlar: Mehmet Genç ve Erol Özvar), *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, İstanbul, 27-38.
- Parlak, M. & Parlak, Z. (2012). Osmanlı Mali Sistemi ve Divan-ı Muhasebata Giden Yol, *Sayıştay Dergisi*, 0(87), 19-38.
- Samur, C. (1996). Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi ve Yabancı Sermaye, *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Şeker, M. (2007). Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve İlk Borçlanma, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 115-134.
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı Mali Yapısının Ana Hatları, Osmanlı, İktisat (Edit: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), Cilt:3, Türkiye Yayınları, Ankara, 125-135.
- Yıldırım, O. (2015). Tanzimat Sonrası Osmanlı Dış Borçları, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Yılmaz, B. E. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(4), 186-198.
- Yılmaz, F. (1995). Hukukî-İktisadî-Malî Yönleriyle Osmanlı Borçlarının Tasfiye Meselesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.